

TO'LOV TIZIMLAR FAOLIYATIDAGI RISKLARNI BOSHQARISHDA XORIJ TAJRIBA

Asemova Rano Japbarberganovna
“Uzsanoatqurilishbank” ATB
Qo'ng'iroq BXM Servis menedjeri

Annotatsiya: Maqolada to'lov tizimi risklarini boshqarish vositalarining tasnifini tuzishning turli usullari tahlili keltirilgan. Tadqiqotda shuningdek, to'lov tizimlari risklarini boshqarish usullarini yurtimizda hamda xorijda qanday tartibda amalga oshirishi ham keng yoritilgan. Ushbu tadqiqotni o'tkazishdan asosiy maqsad to'lov tizimlarining bugungi rivojlanayotgan bozoridagi xatarlarni to'g'ri baholash va boshqarishdir. Shuningdek, ushbu maqolada to'lov tizimlarida risklarni boshqarishni takomillashtirish yo'llari tizimli ravishda tahlil qilingan va zarur tavsiyalar va xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: To'lov tizimi, risklarni boshqarish, tasniflash, tizimlashtirish usuli, xorij tajribasi, mahalliy tizimlar,

Аннотация: В статье представлен анализ различных методов классификации инструментов управления рисками платежных систем. В исследовании также подробно освещено, как платежные системы реализуют методы управления рисками в нашей стране и за рубежом. Основной целью проведения данного исследования является правильная оценка и управление рисками на современном развивающемся рынке платежных систем. Также в данной статье систематически анализируются пути совершенствования управления рисками в платежных системах и формулируются необходимые рекомендации и выводы.

Ключевые слова: Платежная система, управление рисками, классификация, метод систематизации, зарубежный опыт, локальные системы.

Abstract: The article presents an analysis of various methods of classification of payment system risk management tools. The study also extensively covered how payment systems implement risk management methods in our country and abroad. The main purpose of conducting this research is to correctly assess and manage the risks in today's developing market of payment systems. Also, in this article, ways to improve risk management in payment systems are systematically analyzed and the necessary recommendations and conclusions are drawn up.

Key words: Payment system, risk management, classification, systematization method, foreign experience, local systems,

Kirish: Pul muomalasining yuqori samarali tizimini tashkil etish va zamonaviy to'lov mexanizmlarini qo'llash mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning zarur shartidir. Tadbirkorlik sub'ektlari o'rtasidagi aylanmaning ortib borayotgani ishonch uyg'otadi to'lov majburiyatlarini o'z vaqtida va to'g'ri bajarishda. Pul oqimining buzilishi moddiy ishlab chiqarishga salbiy ta'sir qiladi, bu esa xizmat qiladi butun mamlakatning moliyaviy resurslarini shakllantirishning asosi. Zamonaviy iqtisodiy tizimda kundalik iqtisodiy aylanma ishtirokchilari tovarlar, xizmatlar va moliyaviy aktivlarni ayirboshlash bo'yicha ko'plab operatsiyalarni amalga oshiradilar, bu esa o'z navbatida pul hisob-kitoblari orqali amalga oshiriladi. Milliy xo'jalik mexanizmi faoliyatining samaradorligi to'lov tizimlarida to'lovlar va hisob-kitoblarning uzluksiz, tez va xavfsiz amalga oshirilishiga bog'liq. Ilmiy-texnika taraqqiyoti mamlakatda to'lov va hisob-kitob munosabatlarini o'zgartirish jarayonini qo'zg'atmoqda. To'lov shakllari va usullari, to'lov vositalari o'zgarimoqda, ko'rsatilayotgan to'lov xizmatlarining tezligi, ishonchliligi va sifatini oshirish, to'lov operatsiyalari bo'yicha tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish uchun eng yangi axborot texnologiyalari joriy etilmoqda. Shu bilan birga, ushbu sohaning jadal rivojlanishi to'lov tizimlariga xos bo'lgan xavflarning oshishiga olib keladi.

Asosiy qism: To'lov tizimlarining risklarini ko'rib chiqish uchun birinchi navbatda risk tushunchasini aniqlash kerak. Xatarlarning ko'plab ta'riflari mavjud,

ammo quyidagilar eng muvaffaqiyatli ko‘rinadi. valyuta yo‘qotish xavfi va boshqalar. Hozirgi vaqtda iqtisodiy amaliyotda turli xil usullar qo‘llaniladi to‘lov tizimlarining risklarini boshqarish. Shu bilan birga, tadqiqot aniq mantiqiy emasligini ko‘rsatdi qo‘llaniladigan usullarni tizimlashtirish. Ushbu ish doirasida tasnifni shakllantirish uchun risklarni boshqarish usullarini ikkita usulda ko‘rib chiqish taklif etiladi:

- xalqaro moliya tomonidan qo‘llaniladigan risklarni boshqarish usullari tashkilotlar;
- ilmiy adabiyotlarda berilgan risklarni boshqarish usullari.

Quyida ushbu jihatlarni batafsil ko‘rib chiqamiz. Kredit riskini boshqarish usullari (kredit riski mavjud bo‘lgan tizimlardan foydalanish). Xalqaro hisob-kitoblar bo‘yicha bank tomonidan qo‘llaniladigan metodologiya to‘lov tizimlarining risklarni boshqarish usullarining ikkita asosiy guruhini ajratib turadi: analitik va operatsion protseduralar. Shu o‘rinda valutalar almashinuvini taqozo qiluvchi bitimlar bilan bog‘liq risk narxlar siyosati yordamida boshqarilishi mumkin. Shuningdek, riskka pulni to‘lash va olish muddatlari ham birmuncha ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Agar valuta tushumi va valuta xarajatlari o‘zaro bir-biriga muvofiq bo‘lsa operatsion riskni kamaytirish mumkin. Mazkur risk hisob-kitob yoki balans riski sifatida ham ma’lumdir. Uning manbai bo‘lib, turli mamlakatlar valutarida ifodalangan aktiv va passivlar o‘rtasidagi nomuvofiqlik holati hisoblanadi. Bu riskning paydo bo‘lishiga kompaniya balansini hisob-kitob qilish jarayonida aktiv va passiv tomonlari o‘zaro munosabatlarining to‘g‘ri kelmasligi sabab bo‘ladi. Kompaniya shoxobchalari turli mamlakatlarda joylashgani va shu mamlakatlarda milliy valuta kursi o‘zgarib turishi ushbu risklarni yuzaga keltiruvchi asosiy shartlardir.

Britaniya kompaniyasi AQSHda o‘zining sho‘ba kompaniyasiga ega bo‘lib, uning AQSH dollaridagi aktivlari mavjud. Agar Britaniya kompaniyasining AQSH dollaridagi yetarlicha passivlari bo‘lmasa, ushbu aktivlarning AQSH dollaridagi to‘langan qiymati tufayli kompaniya riskka duchor bo‘ladi. Funt sterlingga nisbatan AQSH dollarining qadrsizlanishi natijasida sho‘ba kompaniyasi aktivlari qiymatining

balans bahosini pasayishiga olib keladi, chunki asosiy kompaniyaning balans hisoboti funt sterlingda ifodalanadi. Shu singari, mazkur valuta kursining oshishi holatida xorijiy valutadagi passivlar bilan kompaniya riskka duchor bo'ladi. Iqtisodiy valuta riski. Iqtisodiy risk kompaniya iqtisodiy holatiga almashinuv kursi o'zgarishining salbiy ta'siri ehtimoli sifatida ta'riflanadi. Bir xil turdagi tovarlarni ishlab chiqaruvchilar hamda boshqa turdagi tovarlarni ishlab chiqaruvchilar o'rtasida raqobatlashuvning o'zgarishi, shuningdek, muayyan tovar belgisi iste'molchilari ehtiyojining o'zgarishi natijasida risk yuzaga kelishi mumkin. Iqtisodiy valuta riski mamlakatlar o'rtasida tovar almashishda, tayyor mahsulotlarni sotib olish yoki sotishda valutalar kursining o'zgarishida yuzaga keladi. Kompaniya ishlab chiqarayotgan mahsulotini boshqa mamlakatga sotish yoki kompaniyaning o'sha mamlakatdagi shoxobchasida sotib olinadigan tovarlarni hisob-kitob qilish jarayonida valuta kursi iqtisodiy valuta risklarini yuzaga keltiradi. Valuta kurslarining muvozanatsizligi xalqaro mehnat taqsimotiga, xalqaro savdo balansiga va hajmiga salbiy ta'sir etadi, shuningdek, tovarlar va xizmatlar ekvivalent almashuvini qiyinlashtiradi.

Odatda, bunday risklar to'lov tizimining o'ziga xos risklarga bo'linadi. tizim; muayyan ishtirokchi bankka; individual mahsulotlar. Shunday qilib, to'lov tizimining o'zi xavf-xatar tizimning ma'lum bir segmenti ishlamay qolganda paydo bo'ladi (bu, masalan, to'lov kartalaridan foydalanadigan tizim bo'lishi mumkin) va shu bilan butun to'lov tizimining barqarorligi va barqarorligiga jiddiy xavf tug'diradi.

Lamfalussi standartlari nafaqat ular ishlab chiqilgan muayyan sohaga, balki boshqa ko'plab turdagi to'lov, kliring va hisob-kitob tizimlariga nisbatan (masalan, xavfsizlik va operatsion printsipi) tobora kengroq qo'llaniladi. yaxlitlik dastlab Lamfalussi hisobotida transchegaraviy ko'p valyutali operatsiyalar bo'yicha hisob-kitoblar uchun tuzilgan, ammo keyin barcha sof hisobkitob tizimlariga qo'llanila boshlandi). moliyaviy risk; umumiy boshqaruv xavfi;

Bular birinchi marta ECBning ushbu ishida uchraydi. Lamfalussy standartlari bir qator yangi tamoyillarni ishlab chiqadi va qo'shadi va barcha turdagi muhim to'lov

tizimlariga keng qoʻllaniladi. Hujjat asosan yirik toʻlov tizimlariga qaratilgan, ammo uning koʻpgina qoidalari toʻlov operatsiyalari hajmi kamroq boʻlgan boshqa tizimlarga ham tegishli. Ishonch bilan aytish mumkinki, Lamfalussi standartlari ishlab chiquvchilar, tarmoq operatorlari va nazoratchilarni xavfni hisobga olish zarurligi haqida ogohlantirishga yordam berdi. Huquqiy va moliyaviy risk tushunchalari sinonim boʻlgan "Asosiy tamoyillar ..." da ilgari muhokama qilingan xavflardan farqli oʻlaroq, ECB veb-saytidagi nashrda huquqiy va moliyaviy risklarga aniq boʻlinish mavjud. Bu yerda huquqiy tavakkalchilik deganda qonun hujjatlari yoki unda nazarda tutilgan qoidalarning oʻzgarishi, shuningdek, tizim ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari huquqiy nuqtai nazardan noaniq boʻlib qolishi natijasida yoʻqotish xavfi tushuniladi; Moliyaviy risk deganda sxemaning oʻzida va amalga oshirilgan hisob-kitoblarda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan va kredit riski va likvidlik xavfini keltirib chiqarishi mumkin boʻlgan barcha risklar tushuniladi. operatsion xavf; Boshqaruvning (boshqaruvning) umumiy tavakkalchiligi tomonlarning huquq va majburiyatlari aniq belgilanmagan va koʻrsatilmagan va ular bilan bogʻliq boʻlgan hollarda yuzaga keladi. Yevropa Markaziy banki (keyingi oʻrinlarda ECB deb yuritiladi) ham risklarni boshqarishga jiddiy eʼtibor beradi. Shu bilan birga, ECB ham mumkin boʻlgan xavflarni aniqlaydi. Shunday qilib, uning rasmiy veb-saytida (www.ecb.int) eʼlon qilingan "Kartalardan foydalangan holda toʻlov sxemalari tuzilmasini koʻrib chiqish - Talablar" loyihasida quyidagi xavf turlari qayd etilgan.

1. Toʻlov tizimi operatori toʻlov tizimida foydalaniladigan toʻlov tizimida risklarni boshqarishning quyidagi tashkiliy modellaridan birini belgilashi shart:

- 1) toʻlov tizimi operatori tomonidan toʻlov tizimidagi risklarni mustaqil boshqarish;
- 2) toʻlov tizimi operatori, toʻlov infratuzilmasi xizmatlari operatorlari va toʻlov tizimi ishtirokchilari oʻrtasida risklarni baholash va boshqarish funktsiyalarini taqsimlash;
- 3) kredit tashkiloti boʻlmagan toʻlov tizimining operatori tomonidan risklarni baholash va boshqarish funktsiyalarini hisob-kitob markaziga oʻtkazish.

2. Xatarlarni boshqarish tizimi quyidagi tadbirlarni oʻz ichiga olishi kerak:

- 1) risklarni boshqarishning tashkiliy tuzilmasini aniqlash, to'lov tizimi ishtirokchilari tomonidan to'lov tizimi qoidalarida belgilangan risklarni boshqarish bo'yicha talablarning bajarilishi ustidan nazoratni ta'minlash;
- 2) risklarni boshqarish uchun mas'ul shaxslarning yoki tegishli tarkibiy bo'linmalarning funktsional majburiyatlarini belgilash;
- 3) to'lov tizimi operatorining boshqaruv organlariga risklar to'g'risida tegishli ma'lumotlarni yetkazish;
- 4) Bankning me'yoriy hujjatlari talablariga muvofiq to'lov tizimining uzluksiz ishlashi uchun ko'rsatkichlarni aniqlash;
- 5) Bankning me'yoriy hujjatlari talablariga muvofiq to'lov tizimining uzluksiz ishlashini ta'minlash tartibini belgilash;
- 6) Bankning me'yoriy hujjatlari talablariga muvofiq to'lov tizimidagi risklarni, shu jumladan risk profillarini tahlil qilish usullarini aniqlash;
- 7) risklarni boshqarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni almashish tartibini belgilash;
- 8) munozarali, nostandart va favqulodda vaziyatlarda, shu jumladan tizimning ishdan chiqishi holatlarida o'zaro ta'sir qilish tartibini belgilash;
- 9) operatsion va texnologik vositalar va tartiblarni o'zgartirish tartibini belgilash;
- 10) mustaqil tashkilot tomonidan operatsion va texnologik vositalar, axborot tizimlarining ishlash sifatini baholash tartibini belgilash;
- 11) to'lov tizimida axborot xavfsizligini ta'minlash tartibini belgilash.

3.Xatarlarni boshqarish tizimi quyidagi risklarni boshqarish usullarini o'z ichiga olishi mumkin:

- 1) xavf darajasini hisobga olgan holda to'lov tizimi ishtirokchilari majburiyatlarining maksimal miqdorini (chegarasi) belgilash;
- 2) to'lov tizimining kafolat fondini yaratish;
- 3) to'lov tizimi ishtirokchilarining buyurtmalarini bajarish tartibini boshqarish;
- 4) ish kuni tugagunga qadar to'lov tizimida to'lovlarni amalga oshirish;

- 5) to'lov tizimi ishtirokchilari tomonidan taqdim etilgan mablag'lar doirasida hisob-kitoblarni amalga oshirish;
- 6) kredit berish imkoniyatini ta'minlash;
- 7) qaytarib olinmaydigan bank kafolati yoki akkreditivdan foydalanish;
- 8) to'lov tizimi qoidalarida nazarda tutilgan risklarni boshqarishning boshqa usullari.

Muhokama: Tahliliy protseduralar doimiy monitoring va ishtirokchilar tizimga duch keladigan xavflarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Operatsion protseduralar risklarni boshqarish bo'yicha qarorlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi, masalan, xavf ostida bo'lgan pozitsiyalar uchun kredit limitlarini belgilash, tranzaksiya navbatlarini boshqarish va hokazo.

Finlyandiya Bankining to'lov tizimlarining risklarini tartibga solish va nazorat qilish bo'yicha materiallarda risklarni boshqarish mexanizmlari risklarni minimallashtirish strategiyasi yo'nalishlari bo'yicha guruhlangan: hisob-kitoblarni tashkil etish, to'lov tizimining qoidalarini yaratish, o'zini o'zi tartibga solishni tashkil etish yo'nalishlari. , xavfsizlik va boshqalar. Angliya Bankining to'lov tizimlari va ularni boshqarish vositalarining risklarini tasniflashga yondashuvining o'ziga xos xususiyati to'lov tizimi ishtirokchilarining asosiy biznes jarayonlarini batafsil tahlil qilishdir. Shuningdek, tavakkalchilik sub'ektlarining (buxgalteriya ishtirokchisi, to'lov agenti, tizim komponenti) va to'lov tizimining ishlashini buzish xavfining uchta asosiy turini ajratib ko'rsatish: buxgalteriya hisobi, biznes va operatsiondir.

Xalqaro hisob-kitoblar bankining To'lov va hisob-kitob tizimlari bo'yicha qo'mitasining materiallarida to'lov tizimlari risklarini boshqarish usullari tasnifining bir varianti tuzilmaviy nuqtai nazardan to'lov tizimining uzluksiz ishlashini buzish xavfini taqdim etadi. xavf turlari tizimi bo'yicha:

kredit riskini boshqarish usullari (kredit riski mavjud bo'lgan tizimlardan foydalanish). nol;

kirish mezonlari; xavf ostida bo'lgan maksimal miqdorlar uchun kredit limitlari va boshqalar;

likvidlik riskini boshqarish usullari (to'lovlar ketma-ketligini boshqarish);

Xulosa

Amalga oshirilayotgan strategiya va hal etilayotgan vazifaga, shuningdek, ichki biznes-jarayonlarni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlariga qarab, to'lov tizimining operatori risklarni boshqarish mexanizmlarini tasniflash uchun biz ko'rib chiqqan u yoki bu yondashuvlardan foydalanishi mumkin. Eng avvalo shuni takidlash lozimki, bank faoliyatida gap riskdan umuman qochish to'g'risida emas, balki uni oldindan chamalash, ko'ra bilish va uni minimal darajaga tushirish haqida boradi. Riskni boshqarish o'z oldiga aksariyat hollarda bankning o'z mablag'larining bir qismini yo'qotish «xavfi», daromad ololmay qolish yoki moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish natijasida qo'shimcha xarajatlarga yo'l qo'yib bo'lsa-da, faoliyatni ijobiy natija bilan yakunlashni maqsad qilib qo'yadi.

Umuman bank riskini boshqarish riskni yuzaga kelish ehtimolini xomcho't qilish, risk tufayli yuzaga keladigan noxush holatlarga yo'l qo'ymaslik yoki ularning tasirini kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Riskni boshqarish jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To'lov tizimlari risklarini tartibga solish va nazorat qilish - Finlyandiya istiqboli. To'lov va hisob-kitob tizimlari. Xalqaro tajriba.
2. To'lov tizimlarini monitoring qilishning riskga asoslangan metodologiyasi. y 6. 36-40-betlar. Xalqaro hisob-kitoblar bankining to'lov va hisob-kitob tizimlari bo'yicha qo'mitasi // To'lov va hisob-kitob tizimlari. Xalqaro tajriba.
3. Tizimli ahamiyatga ega bo'lgan to'lov tizimlarining asosiy tamoyillari. Rossiya Federatsiyasi Markaziy banki. 19-son, 2009. URL: <http://www.cbr.ru/publ/PRS/prs19.pdf> (rus)

4. Kurdyumova EV To'lov tizimlarida risklarni boshqarishning integratsiyalashgan tizimi tuzilishining ayrim jihatlari // Fundamental tadqiqotlar. 2007 yil.
5. Sokolinskaya NE. Bank risklari ustidan kompleks va ichki nazoratning samarali tizimlarini yaratish // Buxgalteriya hisobi va banklar. 2000. No 7. 33-39- betlar. Xalqaro tajriba. Rossiya Federatsiyasi Markaziy banki. 27-son, 2011. URL: <http://www.cbr.ru/publ/PRS/prs27.pdf> 2008. No 9. 81-89-betlar.
6. Korrespondentlik hisobvaraqlari bo'yicha hisob-kitoblarning o'z vaqtida amalga oshirilishi va hisob-kitoblarni amalga oshirishda risklarni boshqarish choralari to'g'risida: Rossiya Bankining 08.02.2010 yildagi 18-T-sonli xati. 2009 yildagi "Bank qonuni" ga muvofiq Angliya bankining banklararo to'lov tizimlari ustidan nazorati. Yevropa chakana to'lov tizimlarida raqobat va tartibga solish // To'lov va hisob-kitob tizimlari.
- 7.«Riski v ekonomike» L.N.Tepman, professor V.A.Shvandarning redaksiyasi ostida, Moskva-2002 yil.
- 8.«Sistema straxovaniya bankovskix riskov» Yu.A.Sokolov, N.A.Amosova, Moskva-2003 yil.
9. P. S. Rouz "Bankovskiy menedjment" Moskva, 1997
10. James R. Barth, Gerard Caprio, Jr. Ross Levine "The Regulation and Supervision of Banks Around the World" A New Database February 2001.
11. Tog'ayev S.S. "Bank risklarini boshqarish jarayonida Markaziy bank tomonidan o'rnatilgan iqtisodiy normativlarning o'rni va roli". Magistrlik dissertatsiyasi. S. 2012y Sattarov O.B. Tijorat banklari likvidligini ta'minlashni takomillashtirish. I.f.n. ilm. dar. olish uchun diss. avtoref. – Toshkent, 2008. – 15 b.
12. Omonov A.A. "Tijorat banklarining moliyaviy resurslarini boshqarish". T.: "Fan va texnologiya" Monografiya, 2008 yil. 248 b.